

De glaç i de sol. Literatura catalana traduïda a l'islandès i literatura islandesa traduïda al català¹

Ignasi Badia i Capdevila

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Filologia Catalana
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
ignasi.badia@uab.cat

Resum

La relació literària entre el català i l'islandès es caracteritza per l'escassetat d'obres traduïdes d'una llengua a l'altra. La recepció de la literatura islandesa a casa nostra i de la catalana a Islàndia ha estat i és fragmentària i no gens sistemàtica. Aquest article presenta les obres catalanes traduïdes a l'islandès i, després de constatar que no hi ha cap obra traduïda directament de l'islandès al català, tret d'una vintena de poemes de Sigurbjörg Þrastardóttir recentment, i d'esmentar el gran buit que representa que els reculls poètics de l'*Edda*, la principal aportació de la literatura islandesa al patrimoni de la humanitat, no hagi estat encara traduïda al català, glossa les traduccions indirectes de què té coneixement l'autor.

Paraules clau: traducció català-islandès; traducció islandès-català; intercanvis literaris.

Abstract

The literary relationship between Iceland and Catalonia is characterized by the shortage of works translated from one language into the other. The reception of the Icelandic literature in Catalonia and of the Catalan in Iceland has been and is fragmentary and unsystematic. This paper presents the Catalan works translated into the Icelandic and, after realizing that there is no work directly translated from the Icelandic into Catalan, except for twenty poems of Sigurbjörg Þrastardóttir recently, and after mentioning the great gap that it represents that the poetic collections of the *Edda*, the main contribution of the Icelandic literature to the heritage of the humanity, which have not been yet translated into the Catalan, it comments on the indirect translations that the author is aware of.

Keywords: translation Catalan-Icelandic; translation Icelandic-Catalan; literary exchanges.

1. Agraeixo l'ajut que m'han prestat Sònia Garcia, de l'Institut Ramon Llull; Maria Llopis; Úa Matthíasdóttir; Jacqueline Puvion de Chavannes, de la biblioteca de l'École Normale Supérieure de Lió, i Guðrún Halla Tulinius. Altrament, el text hauria quedat ben coix.

Islàndia i Catalunya no es coneixen i, probablement, no es coneixeran mai. I això per moltes raons. Per començar hi ha el fet geogràfic, de què no podem fugir: són dos països massa allunyats geogràficament que, fins en el món d'avui, fan vida en parcel·les diferents. Mentre els uns, a frec del cercle polar àrtic, guaiten alhora Europa i Amèrica —a tres-cents quilòmetres—, els altres, arran de Mediterrània, albiran des de les arrels carolíngies la costa africana —a dos-cents cinquanta quilòmetres de Guardamar.

La llunyania ens porta al desinterès. Ja sabem com és l'ésser humà: la majoria s'interessa només per les notícies de casa i, fins i tot quan sembla que s'aturi en fets forasters, ho fa perquè hi veu reflectides circumstàncies i sentiments propis, perquè hi troba arguments per a les batalles familiars o perquè hi perilla la butxaca.

D'altra banda, com ens podem fixar en una cosa invisible? I no és això, invisible, una nació sense reconeixement polític? De segur que els islandesos han sentit a parlar més de Portugal que no pas del païsoide del llevant de la península Ibèrica. Per la gastronomia? Pels grans pintors? Pels atractius naturals? Per les grans ciutats? Pels esportistes d'èxit? No, oi? Simplement, Portugal té forma i, doncs, no queda dissolt ni camuflat. A l'inrevés —penseu que la independència d'Islàndia data només de la Segona Guerra Mundial— va ser ben igual durant molt de temps. Els nostres clàssics —per fer una mica de propaganda a la venerable Editorial Barcino— es referien de vegades, segons el diccionari d'en Moll i de n'Alcover, a Noruega (que Llull anomenava *Norouega*) o a Suècia («Aquells del regne de Suècia», escrivia Eiximenis). Tots dos països, grans monarquies escandinaves. D'Islàndia, dependència noruega, no en sabien res. Com tampoc d'Irlanda, dependència anglesa. Naturalment, dels regnes d'Escòcia i d'Anglaterra sí que en parlen. Cal dir, amb tot, que la petitesa demogràfica islandesa també hi devia ajudar, no solament la poca personalitat política, i, perquè no sigui dit que amaguem dades, direm que, de la consolidada Dinamarca, tampoc no se'n van fer ressò els nostres medievals.

Alerta, però: Llull esmenta al *Blanquerna* (capítol 88) la terra de «Girlanda», on el cardenal de Domine Fili envia un dels seus missatgers, país que bé podria ser Islàndia (o Grenlàndia):

Un altre missatge anà a tremuntana [...]. Car una terra hi havia qui ha nom Girlanda on venia a cap de V anys un ors blanc en senyal que aquell any hauran abundància de molt peix, del qual viuen aquelles gents.

Avui, identifiquem com a islandesos —insistim-hi, gràcies a l'estatalitat de què gaudeix el país; si no, serien danesos— certes cantants i certs futbolistes. Sabem que és el país amb menys analfabets del món. Ens han parlat d'un volcà que fa la guitza a aquesta damisel·la malaltissa que es diu trànsit aeri i molts encara recordem les guerres del bacallà entre britànics i islandesos (no patiu, sense morts). La tibantor entre les dues illes s'ha revifat arran dels recents problemes financers d'Islàndia, origen en part d'un inèdit procés de regeneració democràtica (amb llei per protegir la llibertat d'informació inclosa) de final encara incert.

A més a més, i centrant-nos en la llengua i la literatura, ja se sap que vivim en un món que passa tot el dia lloant la diversitat i fent-ne un valor a protegir, però que a l'hora de la veritat es deleix per les «grans» cultures i les llengües «universals». Tant se'n en dona —a la majoria— perdre'ns els tresors de tantes i tantes literatures, alguna de molt pròxima (que sabeu qui era Joan Bodon?), mentre tinguem la nostra dosi anglofrancohispanogermànica assegurada. I si mai ens arriba res d'extramurs, tenim tendència a estimar-nos més de llegir-ho en una llengua «important». Així és com ho viu i com ho veu la gent normal —la gent normal que llegeix—, de la qual potser no forma part la pacient lectora (o el pacient lector —als homes encara els interessen les disciplines humanístiques?) d'aquestes pàgines. El professor Robins de la Universitat de Londres ja va dir a la *Breve historia de la lingüística* —la traducció castellana d'Enrique Alcaraz Varó és la que tinc a casa—, en les pàgines que dedica al «primer gramàtic», el genial lingüista anònim islandès del segle XII l'obra del qual va passar desapercebuda durant centúries, que:

No sólo basta tener algo importante que decir para ocupar un lugar en la historia; es necesario contar con la situación cultural apropiada para que pueda conocerse y valorarse.

Islàndia disposa de la «situació cultural apropiada»? I Catalunya?

D'altra banda, Islàndia, què ens ofereix? Resposta: puresa. Puresa de la natura (almenys des d'aquí baix ens ho sembla) i puresa lingüística (i sociolingüística): la llengua islandesa, germànica septentrional o escandinava, s'ha mantingut tenaçment lliure —no del tot, és clar: fóra un miracle— de manlleus d'altres llengües, amb la qual cosa una gran part del seu cabal lèxic és estrictament germànic (si us fa gràcia, víking). Aquesta és una de les causes de la relativa proximitat que hi ha entre la llengua actual i l'antiga. En la grafia i tot es nota aquest afany de no allunyar-se de les primeres fonts de l'idioma; per això, per escriure l'islandès encara s'utilitzen un parell de caràcters medievals procedents de l'escriptura de l'anglès antic: <ð> i <þ> (el primer es pronuncia com el grup <th> del mot anglès *them* i el segon, d'origen rúnic, com el mateix grup al mot *thing*).

D'altra banda, i deixant a part les previsible comunitats d'emigrats a les Amèriques (sobretot), l'islandès no es parla enlloc fora de l'illa i, en aquesta, no s'hi parla cap altra llengua nativament: allò que tanta gent es pensa que és normal (un estat, una llengua) passa a ben pocs llocs del món i, a Europa, només a Islàndia. Per acabar, l'islandès, que és una llengua totalment normalitzada, és *de facto* l'únic idioma oficial del país (on viuen cap a 315.000 persones).

O sia, que en un temps que valora la barreja i això que en diuen mestissatge, amb la mateixa devoció adolescent que els avis gastaven a la recerca de cultures incontaminades, Islàndia no crida gaire l'atenció i, possiblement, tan sols se salva una mica perquè, inclosa en el paquet escandinau, la cobreix el mantell mític que, als ulls dels meridionals, fa d'aquests països un paradís polític (i eròtic).

Que no pateixin, però, els amants dels aiguabarreigs i les àrees de frontera, que —com sempre— alguna cosa hi ha. Per començar, recentíssims estudis han demos-

trat el que, d'altra banda, ja es veia a venir: que els víkings van dur a la Terra del Glaç individus amerindis, gens dels quals encara corren entre l'actual població islandesa. Per continuar, la pirateria va assolir les costes del país a l'edat moderna —just abans de les catàstrofes naturals del segle XVIII— i, potser, algun pirata dels que hi van passar, d'origens europeus diversos, s'hi va establir. Per acabar, avui hi ha a Islàndia, com a tants llocs d'Europa, un cert nombre de persones immigrades (gairebé el 7% de la població, almenys abans de la crisi financera), el principal grup de les quals el constitueixen els polonesos. Pels carrers de Reykjavík, doncs, se senten ara un grapat de llengües, a les quals caldria afegir l'anglès, que els islandesos contemporanis, com la resta d'habitants dels països nòrdics, solen conèixer, i el danès, llengua de l'antiga metròpolis obligatòria a l'ensenyament i parlada per molts.

Amb tot això, ja ens podem imaginar que la recepció de la literatura islandesa a casa nostra i de la catalana a Islàndia ha estat i és fragmentària i no gens sistemàtica. Sense pretendre d'haver arribat a tots els racons possibles, però sí després d'haver fet les comprovacions necessàries ens assabentem que probablement les dues úniques obres catalanes traduïdes a l'islandès són *La plaça del Diamant* (Club Editor, 1962) —Mercè Rodoreda no ens falla mai— i *El silenci* (La Magrana, 2001), llibre de poemes de Carles Duarte.

La traducció islandesa de *La plaça del Diamant* (*Demantstorgið*, publicada per la casa Forlagið de Reykjavík el 1987) és deguda a l'escriptor Guðbergur Bergsson, que va estudiar literatura a la Universitat de Barcelona, ciutat on va viure uns quants anys. Bergsson ha traduït a l'islandès moltes grans obres de la literatura castellana, del Quixot a *Cien años de soledad*, però també llibres escrits en altres llengües romàniques i en anglès. En el cas que ens ocupa, crec que va traduir el text directament del català, possiblement amb l'ajut d'alguna de les versions castellanes.

Pel que fa als poemes d'*El silenci*, els va traduir Guðrún Halla Tulinius i els va publicar la Universitat d'Islàndia el 2004. La traducció (Þögnin) la va fer aquesta traductora tenint davant els ulls l'original català, però també, perquè només coneix parcialment la nostra llengua, les versions castellana i, sobretot, francesa.

Hi havia d'haver una tercera obra catalana traduïda a l'islandès, *La pell freda* (2002), d'Albert Sánchez Piñol, però, malauradament, Pétur Leifur Pétursson, que era qui la traduïa, va morir a Barcelona prematurament l'any 2008 sense haver pogut acabar la feina.

És clar que no hi ha hagut mai a Islàndia un pla sistemàtic de traduccions del català i que les dues (o tres) obres esmentades no són altra cosa que bolets aïllats —per bé que deliciosos— que els lectors d'aquell país trobaran si remenen una mica als prestatges de les llibreries. Res més.

En sentit invers, tenim si fa no fa el mateix panorama. Ni tan sols l'únic premi Nobel islandès de literatura (1955), Halldór Kiljan Laxness, nom que adoptà quan es va convertir al catolicisme l'escriptor Halldór Guðjónsson (1902-1998), ha estat traduït al català.

I el mateix passa amb un dels fruits millors de la literatura islandesa, el seu regal principal al patrimoni de la humanitat: els reculls poètics de l'*Edda*, que con-

tenen la vida d'herois i de déus, i les famoses sagues, de caràcter èpic, que narren fets de la història d'Islàndia o Noruega o bé llegendes escandinaves. Les sagues, la majoria de les quals es va escriure a Islàndia a l'edat mitjana en escandinau comú occidental (la llengua mare dels actuals islandès, noruec i feroès) no han trobat encara qui les tradueixi a la nostra llengua.

De tota manera, el primer terç del segle XX —és a dir, abans de la catàstrofe del 1939—, tan fecund en traduccions, les quals havien de permetre a Catalunya d'incorporar-se plenament a la vida espiritual europea, no podia desconèixer totalment aquest tresor literari nòrdic. És per això que, el 1935, la Llibreria Catalònia de Barcelona va publicar les *Llegendes dels Vikings* [sic], «extretes de les antigues sagues per E. Wegener» i traduïdes al català per Victòria Soldevila. Aquest llibre, el volum XXXVI de la «Biblioteca univers», conté nou narracions, no totes islandeses. La traducció la va fer Soldevila a partir de la versió francesa de Charles Guyot, omès per error en l'edició catalana, en què, en canvi, consta només Einar Wegener, el paper del qual sembla que va ser més aviat secundari. Cal dir que aquesta versió francesa de les sagues ja era una adaptació dels textos originals escandinaus, ja que, segons diu Guyot al prefaci:

Souvent il a faullu traiter plus largement la matière, habiller, pour ainsi dire, de couleurs vives la simplicité un peu nue de la légende.

Poca cosa més trobem en català de la literatura islandesa (fora de l'adaptació d'Albert Jané del conte *El príncep Ring*, publicada per l'editorial Barcanova el 1984, probablement feta a partir d'alguna traducció de l'original islandès) fins als darrers anys. Efectivament, l'actual moda de la novel·la negra escandinava ha fet que els nostres editors hagin trobat un forat també per a la literatura de l'illa glaçada.

És així que Maria Llopis ha traduït tres novel·les d'Arnaldur Indriðason, totes tres publicades el 2010 dins la col·lecció «La negra» de l'editorial La Magrana: *La veu* (Röddin, 2002), *La dona de verd* (GrafarPögn, 2001) i *L'home del llac* (Kleifarvatn, 2004). La versió catalana s'ha fet a partir de la versió francesa d'aquestes novel·les, obra d'Éric Boury, que tradueix directament de l'islandès. Si tot va bé, aquest mateix 2011 apareixerà en català una quarta novel·la d'Indriðason, *Fred àrtic* (*Vetrarborgin*, 2005), traduïda també per Llopis a partir de la traducció francesa de Boury. El títol català és provisional.

Encara, una mica abans, en el marc de la Setmana de la Poesia de Barcelona de l'any 2008, Úa Matthíasdóttir havia traduït al català directament de l'islandès una vintena de poemes sense títol del llibre *Processons* (*Blysfarir*) de l'escriptora Sigurbjörg Þrastardóttir, nascuda el 1973, que el 2007 va obtenir una beca per fer una residència com a escriptora a Barcelona.

Vet aquí la traducció d'un d'aquests poemes:

processons
que s'endinsen pels nervis òptics blaus i
li pregunto si puc ajudar i abraço els seus
malucs demacrats al taulell de la cuina i ell té

un cigarret encès que oscil·la a dreta i esquerra i pregunta
com mentre la seva suor s'estén per un jersei
gris de tela de bufanda i jo m'encongeixo d'espatlles al jersei i
dic no sé, podria xuclar alguna cosa
i la lluna és nova i
ella li fa una mamada ràpida segons era convingut
i ara és de
nit

I aquí s'acaba la teca, poca, d'aquest article. Només unes quantes peces d'un trencaclosques que mai no ha existit. Potser que se n'hi afegissin unes quantes més...